

De Guyaanse verentooien van het Zeeuws Museum

In 2019 liet het Zeeuws Museum een herkomstonderzoek uitvoeren naar de Guyaanse verentooien die zich in de collectie bevonden.

Dit door Jeroen Lesuis en dr. Andreas Schlothauer uitgevoerde onderzoek bracht veel nieuwe informatie naar boven over de geschiedenis van de verentooien en hoe ze destijds in Zeeland terecht zijn gekomen.

Als klap op de vuurpijl werd ontdekt dat een van de verentooien uit twee tooien bestond. Hierdoor beschikte het Zeeuws Museum ineens over vier zeer zeldzame Guyaanse verentooien.

Verentooien
geven na
eeuwen hun
geheimen
prijs

I. De Guyaanse verentooien gefotografeerd voorafgaand aan het herkomstonderzoek in het depot van het Zeeuws Museum. (Foto Jeroen Lesuis)

De zeldzaamheid van de verentooien zit hem vooral in de ouderdom. Er zijn meer musea in Nederland met Guyaanse verentooien, maar geen enkele komt qua datering in de buurt van de Zeeuwse tooien. Het gaat hier namelijk om achttiende-eeuwse verentooien. Zelfs wereldwijd zijn er maar zeer weinig achttiende-eeuwse tooien bewaard gebleven uit de Guyana's, een gebied dat het tegenwoordige Guyana, Frans-Guyana, Suriname en delen van Brazilië en Venezuela beslaat.

Zeeuws Genootschap

De eigenaar van de vier verentooien in het Zeeuws Museum, die de tooien als bruikleen heeft, is het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. In respectievelijk 1776 en 1817 schonken Justus Tjeenk, Abraham Louijssen en Nicolaas Hugenholtz hun verentooien aan het Zeeuws Genootschap. Dit in 1769 gestichte genootschap was een van de wetenschappelijke collectieven die in de tweede helft van de achttiende eeuw ontstonden, denk bijvoorbeeld ook aan

de in 1752 opgerichte Koninklijke Nederlandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. Deze genootschappen bedreven geen zuivere wetenschap zoals vandaag de dag wordt gedaan. Het beschrijven van de natuur deden de leden van het Zeeuws Genootschap aanvankelijk met de Schepping in het achterhoofd. Exotische voorwerpen als bloedkoralen en de schedel van een neushoornvogel werden gewaardeerd als de wonderbaarlijke creaties van God. Het is dit met religieuze motieven gelardeerde exotisme dat de verzameldrang kenmerkte van het Zeeuws Genootschap in de eerste decennia van zijn bestaan en waardoor ook de Guyaanse verentooien hun interesse moeten hebben gehad. Naast naturalia als bloedkoralen en reuzenradijnen verzamelde men namelijk ook artificialia: opzienbarende en door de mens bewerkte producten afkomstig uit alle hoeken van de wereld.

De speciale krachten van verentooien

De verentooien in het Zeeuws Museum, met objectnummers G2348, G2350

en G2351A en B, delen kenmerken met elkaar die exemplarisch zijn voor Zuid-Amerikaanse verentooien. Drie van de vier hebben een mandconstructie als basis. Deze open mandjes zijn gevlochten van de bladrepen en stengels van palmsoorten als de maripapalm (*Attalea marip*) of de mauritiapalm (*Mauritia flexuosa*). De manden zijn bedekt met veren die met katoentouwen aan het vlechtwerk zijn vastgemaakt. De mand van G2348 is bedekt met de groene vleugelveren van een Amazonepapegaai-soort (zeer waarschijnlijk de *Amazona amazonica*). Hetzelfde geldt voor die van G2350, maar daarnaast is deze mand ook versierd met een aantal zwarte veertjes die afkomstig moeten zijn van een toekan- (familie *Ramphastidae*) of hokko-soort (genus *Crax*) en een rij rode veren die vermoedelijk afkomstig zijn van de geel- of groenvleugel-ara (*Ara macao* en *Ara chloropterus*). G2351A kent geen mandstructuur maar een gevlochten ring waaraan de veren van de rode ibis (*Eudocimus ruber*) zijn bevestigd. De mand van G2351B tot slot is versierd met veertjes van de zwarte hokko (*Crax alector*), rode

veertjes van de geel- of groenvleugel-ara en de groengele, sterk aangevreten veren van de groene oropendola (*Psarocolius viridis*). Naast deze mand bedekkende verentouwen beschikken G2348, G2350 en G2351B over meerdere rechtopstaande staartveren van de geel- en groenvleugel-ara. Deze grote veren zijn bedoeld als blikvanger en bewegen in het geval van G2348 mee met het ritme van de muziek wanneer de drager met de tooi op een rituele dans uitvoert.

Schakel tussen hemel en aarde

Vogels nemen over het algemeen een zeer belangrijke plaats in binnen de legendes van Zuid-Amerikaanse volken. Door hun vliegvermogen worden zij gezien als schakel tussen hemel en aarde. Een legende waarin dit tot uiting komt, is die van Vader Zon. Samen met Moeder Maan was Vader Zon het eerste wezen op aarde. Toen hij op zijn allereerste ochtend ontwaakte, deed Vader Zon een grote kroon op met de vlamrode veren van de geelvleugel-ara. Op dat moment begon de zon te schijnen. Deze inheemse legende verklaart daarmee het natuur-

2. *Amazona amazonica*, waarvan de groene veren gebruikt zijn op de mand van tooi G2348. (Foto Wikimedia, Kyle Flood)

3. De veren zijn door middel van katoentouwen bevestigd aan de mand van verentooi G2350. (Foto Jeroen Lesuis)

fenomeen van de zonsopgang middels een spirituele uitleg waarin de ara een bovennatuurlijke rol wordt toegedicht.

Speciale krachten

Het is vaak vanwege hun speciale krachten dat verentooien werden gedragen tijdens belangrijke rituele ceremonies als het oogstfeest en de krijgdsdans. Een treffend voorbeeld is de initiatieceremonie van de Wayana in Suriname. Hierbij worden jongens die op het punt staan man te worden op de proef gesteld, onder meer doordat mandjes vol wespen om hun benen en bovenlijf worden gebonden. Doorstaan de jongens de wespenteken zonder te gillen dan ontvangen ze een zeer grote verentooi, een *olok*, die ze dragen tijdens de afsluitende dansceremonie die hen tot man maakt. De inzet van de verentooi bij deze initiatieceremonie is dus bedoeld om de jongens te helpen met hun transformatie tot man. Overigens moet daarbij wel worden opgemerkt dat niet iedere volk gelooft in de speciale krachten van een verentooi. De mannen bij de Cashinahua in Peru bijvoorbeeld versieren zichzelf met veren om zich zo

seksueel aantrekkelijker te maken voor de vrouwen. In plaats van vogelveren uit te kiezen op basis van een bepaald kosmologisch of mythologisch concept, kiezen zij simpelweg voor de veren die zij het mooist vinden en die voor handen zijn.

Europese reconstructiefouten

Met betrekking tot de materiële analyse van de Zeeuwse verentooien is het tot slot interessant om te noemen dat tijdens het herkomstonderzoek een aantal reconstructiefouten werd gevonden. Zo was een ara-staartveer van G2350 verwisseld met die van G2351B en zat de dwarsbalk van het houten kruis van G2348 min of meer op zijn kop. De opvallendste reconstructiefout was echter dat verentooi G2351A aan de onderkant van G2351B was vastgeknoopt en daarmee eeuwenlang onterecht doorging als de onderring van laatstgenoemde tooi. In de oudste inventarislijst van het Zeeuws Genootschap uit 1818 spreekt men namelijk al over een in plaats van twee verentooien. Dit betekent dat de verentooien bij aankomst in Zeeland moeten zijn samengevoegd. Het is immers zeer

4. De verentooien G2351A en B waren ten onrechte eeuwenlang aan elkaar vastgebonden.

(Foto: Andreas Schlothauer)

onlogisch dat een Guyaanse volk zijn eigen verentooien verkeerd in elkaar zet. Een verentooi is namelijk als een bouw pakket. Onderdelen als het vlechtwerk en het verentouw worden los van elkaar bewaard in mandjes, om pas bij aanvang van een ceremonie in elkaar te worden gezet. Het is dus zeer waarschijnlijk dat de verentooien van het Zeeuws Genootschap als losse onderdelen zijn vervoerd, ook omdat dit de kans op schade tijdens een Atlantische zeereis verkleint. Daarnaast is de foutieve fusie van G2351A en B dus een aanwijzing dat de verentooien in Zeeland opnieuw zijn geconstrueerd.

Kennisgebrek

De verlichte heren van het Zeeuws Genootschap waren destijds lang niet de enigen die de mist ingingen met het reconstrueren van Zuid-Amerikaanse verenornamenten. Meerdere Europese musea hebben in hun collecties foutief gereconstrueerde voorwerpen, variërend van verentooien tot inheemse verenkleeden die tot koninklijke mantels werden omgetoverd. De oorzaak hiervan lijkt kennisgebrek te zijn. Gaandeweg de achttiende eeuw ontwikkelde zich in Europa binnen progressieve kringen een interesse voor de oorspronkelijke bewoners van Latijns-Amerika, maar deze interesse was gecultiveerd. Een filosoof als Jean-Jacques Rousseau gebruikte het imago van 'de goede wilde', de nog onbedorven en goudeerlijke indiaan, als protest tegen de decadentie en corruptie van de Franse aristocratie. Dit beeld van de goede wildeling was hardnekkig, juist ook omdat men op dat moment nog weinig kennis had van de Zuid-Amerikaanse cultuur. Gedegen informatie over de materiële cultuur van inheemse volken bereikte Europa pas met de opkomst van de antropologie in de negentiende eeuw. Echter, daarvoor al weten de voorwerpen van deze volkeren als artificialia, ook wel rariteiten genoemd, wel al Europa te bereiken. Het Zeeuws Genootschap beschikte naast de verentooien bijvoorbeeld ook over een woontent, pijl en boog en verschillende gereedschappen afkomstig uit Zuid-Amerika. Maar een

specifieke interesse in de mensen die deze voorwerpen gebruikten is nergens terug te vinden in de correspondentie van het genootschap. Tekenend is dat van de in totaal 129 gepubliceerde prijsvragen en de 334 ongepubliceerde conceptprijsvragen van het Genootschap in de periode 1769-1860 slechts veertien vragen handelen over West-Indië. Van deze vragen over West-Indië heeft geen enkele de inheemse bevolking als onderwerp.

Product van de kolonisatie

Dat de Guyaanse verentooien in Zeeland terechtwamen heeft alles te maken met het koloniale verleden van deze provincie. Uit archiefstukken van het Zeeuws Genootschap blijkt dat de verentooien in 1776 en 1817 uit Demerary en Essequibo waren verzonden. Deze kolonies aan de gelijknamige rivieren vormden samen met Berbice, Pomeroon en Suriname het grondgebied van Nederlands-Guyana. De Zeeuwse invloed en aanwezigheid in deze regio was destijds aanzienlijk. Het waren met name Zeeuwse avonturiers, gesteund door handelssteden als Middel-

5. Een detail van tooi G2348. Merk op dat het dwarslatje, dat bij de openingsfoto van dit artikel onder het nummer zit, hier na de reconstructie door Andreas Schlothauer ver erboven op het verticale houten deel zit. Let ook op de twee bungelende vierkantjes aan weerszijden van het dwarsbalkje waaraan keverschildjes hangen, die bij het dansen als percussie instrument fungeren. (Foto Andreas Schlothauer)

Kaart van de Guyana's met de woonplaats van Indianenvolken alsmede de Nederlandse forten en handelsposten rond het eind van de 18e eeuw die in het artikel ter sprake komen, weergegeven op een kaart met grenzen (rood) en namen van landen zoals die was begin 20e eeuw.

burg en Vlissingen, die in de zestiende eeuw al aanmerden aan de Guyaanse kust ('de Wilde Kust'). Aan de benedenloop van hier uitmondende rivieren als de Demerary en Essequibo stichtten zij handelsnederzettingen.

Handelscontacten

Vanaf het moment dat de kolonisten voet zetten op Guyaanse bodem waren er handelscontacten tussen hen en de inheemse volken. Met de stichting van de handelsnederzettingen en latere plantagekolonies werden deze handelscontacten geïntensiveerd. Cruciaal waren daarbij de meer stroomopwaarts gelegen handelsposten, bijvoorbeeld de post Arinda die lag op het kruispunt waar de Essequibo in de Rupununi vertakte. Inheemse volken bezochten deze post om hun handelswaar te tonen. Een grote variatie aan voorwerpen brachten zij mee, waaronder bijvoorbeeld tropisch hardhout, hangmatten en de zeer gewilde kleurstof anatto. Dit werd geruild tegen Europese gereedschappen en kleding.

Daarnaast kenden de handelsposten ook een diplomatieke functie. Posthouders paaiden soms de opperhoofden door ze bijvoorbeeld zilverwerk cadeau te geven. In theorie kan dit zilverwerk geruild zijn tegen de verentooien van het Zeeuws Genootschap. Het geven van cadeaus is een sociaal en diplomatiek mechanisme dat bij veel Zuid-Amerikaanse volken voorkwam en waarmee ook Europese bezoekers soms op hun beurt werden gepaaid.

Bondgenoten

De volken waarmee de kolonisten in Nederlands-Guyana het meeste contact hadden waren de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau. Deze volken leefden ook aan de Guyaanse kust en in de daaraan grenzende savannes. Met deze burens sloten de kolonisten officiële bondgenootschappen die inhielden dat leden van deze volken, in tegenstelling tot die van sommige andere volken, niet als slaaf mochten worden gebruikt. Aangezien de kolonisten de Akawaio, Arawak, Carib en Warrau

het beste kenden is het aannemelijk dat de verentooien in het Zeeuws Museum, ook gezien hun stilistische kenmerken, afkomstig zijn van deze volken. Tegelijkertijd kan niet worden uitgesloten dat soms duizend kilometers van de Guyaanse kust woonachtige volken als de Atorai, Macushi, Waiwai en Wapishiana de makers van G2348, G2350 en G2351A en B zijn. De Guyana's herbergen namelijk talloze rivieren, zijrivieren en kreek die met elkaar in verbinding staan. Dankzij dit uitgebreide waternetwerk was het voor diep in de binnenlanden woonachtige volken mogelijk om met hun kano's benedenstroomse handelsposten te bezoeken.

Het transport

Nu moeten tot slot de verentooien op de een of andere manier nog de Atlantische Oceaan zijn overgestoken. Het vermoeden is dat hierbij destijds de trans-Atlantische driehoekshandel een cruciale rol heeft gespeeld. Voor de door Abraham Louijssen geschonken veren-

tooien G2351A en B zijn in ieder geval aanwijzingen gevonden die de hypothese rechtvaardigen dat deze tooien via een slavenschip in Zeeland zijn aangekomen. Louijssen was namelijk directeur van twee handelshuizen die verbonden waren aan de Middelburgsche Commerciale Compagnie (MCC). In de tweede helft van de achttiende eeuw voeren tientallen schepen namens de MCC allereerst naar West-Afrika om hier slaven te kopen. Deze slaven werden vervolgens verkocht aan de plantagehouders in Nederlands-Guyana. Vanuit hier voeren de schepen vervolgens terug naar Europa; hun ruimen gevuld met de door de plantages aangeleverde suiker en koffie. Deze suiker en koffie ontving Abraham Louijssen dus ook, maar tegelijkertijd is er een reële kans dat een van de MCC-schepen ook de verentooien voor hem meebracht. Het toont nogmaals aan hoezeer de Guyaanse verentooien een product zijn geworden van twee werelden, die van Latijns-Amerika én die van Europa.

jeroenlesuis@gmail.com

Literatuur

- Calil Zarur, E.N. (1991). Social and spiritual languages of feather art: the Bororo of Central-Brazil. In R.E. Keina en K.M. Kensinger (red.). *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*. Philadelphia: University Museum of Archaeology & Anthropology.
- Farabee, W.C. (1924). *The Central Caribs*. Oosterhout: Antropological Publications.
- Furst, P.T. (1991). Crowns of power: bird and feather symbolism in Amazonian shamanism. In R.E. Keina, R.E. & Kensinger, K.M. (red.). *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*. Philadelphia: University Museum of Archaeology & Anthropology.
- Gillin, J. (1948). Tribes of the Guianas. In J.H. Steward (red.). *Handbook of the South Americans vol. 3*. Washington: Smithsonian Institution.
- Goslinga, C.Ch. (1971). *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680*. Assen: Van Gorcum & Company.
- Hartsinck, J.J. (1770). *Beschryving van Guiana of de Wilde Kust, in Zuid-America [...] vol. 1 en 2*. Amsterdam: Gerrit Tielenburg.
- Heyning, K. (2019). *Van wijs en waan: 250 jaar verzamelen, Zeeuws Genootschap 1769-2019*. Zwolle: WBOOKS.
- Hulsman, L.A.H.C. (2009). *Nederlands Amazonia: handel met indianen tussen 1580 en 1680*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Kensinger, K.M. (1991). The meaning of the Cashinahua feather headdresses: feathers make us beautiful. In R.E. Keina en K.M. Kensinger (red.). *The Gift of Birds: Featherwork of Native South American Peoples*. Philadelphia: University Museum of Archaeology & Anthropology.
- Lesuis, J. (2018). *Gestrand in Zeeland: een onderzoek naar de herkomst van de Guyaanse verentooien in de collectie van het Zeeuws Museum*. Middelburg: Zeeuws Genootschap.
- Nagtglass, F. (1893). *Levensberichten van Zeeuwen: zijnde een vervolg op P. de la Rue, Geletterd, staatkundig en heldhaftig Zeeland*. Middelburg: J.C. & W. Altorffer.
- Paesie, R. (2014). *Geschiedenis van de MCC: opkomst, bloei en ondergang*. Zutphen: Walburg Pers.
- Roth, W.E. (1924). An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians. In *Thirty-eight annual report of the bureau of ethnology to the secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington: Government Printing Office.
- Schlothauer, A. (2017). Europäische Kombinationen von Federschmuck des Amazonas-Gebietes. *Kunst & Kontext*, 13, p. 46-56.
- Trimpe Burger-Mekking, G.G. (2002). Prijsvragen en conceptprijsvragen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uitgeschreven in het tijdvak 1769-1860. *Archief*, 115, p. 71-259.
- Zuidervaat, H.J. (2002). Het Kabinet der Natuurlijke Zeldzaamheden van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1771-1869. In: *Het verdwenen museum: natuurhistorische verzamelingen 1750-1850*, Haarlem: V+K Publishing.